

Artvin'de DİNİ HAYAT

Artvin, Doğu Karadeniz'de tarihi, sosyolojik, coğrafi ve kültürel çeşitliliğe sahip bir yerde bulunmaktadır. Artvin'de İslam varlığı, üçüncü halife Hz. Osman zamanında sahâbi Habib b. Mesleme'nin komutanlığında bölgeye yapılan fetihlere kadar uzanır. Tarih boyunca sık sık farklı kültür, din ve dilden insanlara ev sahipliği yapmış olan Artvin'in dini durumu, zikredilen çeşitlilik ve hareketliliğe rağmen İslam'la birlikteliğini öyle ya da böyle muhafaza etmiştir. Batûmi nisbeli alimlerin hatta şeyhülislamların varlığı, çok yakın tarihlere kadar bölgedeki medreselerin yoğunluğu, dini-sivil mimarinin güçlü ve temsil gücü yüksek örnekleri bu güçlü bağın emaresi olarak anlaşılabilir.

Sayıları hızla artan üniversitelerin bulundukları coğrafyaya sahip bir akademik ilgiyle yaklaşması hem üniversite için hem de söz konusu edilen coğrafya için iki taraflı bir fayda olarak kabul edilebilir. Elinizdeki çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulu bulunduğu coğrafyaya, tarihe ve bölge insanına karşı vefasını göstermeye matuf küçük bir adımdır. Böylelikle daha spesifik alanlarda daha anlamlı çalışmalar dini birikime katkı sunacağı gibi hizmetlerin daha verimli yapılmasına yönelik bir hedef de amaçlanmıştır.

Artvin'de dini hayatı serimlemeyi amaçlayan bu kitap aynı zamanda dini birikimin ortaya çıkması ve ihya edilmesi için çalışılması gereken daha çok kişi, mekân ve ilmi eser bulunduğuna da işaret etmektedir.

www.fcr.com.tr

Artvin'de

DİNİ HAYAT

Editörler

Halil ARSLAN
Esma YILMAZLAR
İbrahim SAİNKAPLAN

750

Artvin'de DİNİ HAYAT

Editörler

Halil ARSLAN
Esma YILMAZLAR
İbrahim SAİNKAPLAN

Fecr Yayınları: 750

ARTVİN'DE DİNİ HAYAT

Editörler

Halil ARSLAN

Esmâ YILMAZLAR

İbrahim SAİNKAPLAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6602-05-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ARTVIN'DE DİNİ HAYAT

Editörler

Arş. Gör. Dr. Halil ARSLAN

0000-0002-0196-2020

Artvin Çoruh Üniversitesi

Arş. Gör. Esmâ YILMAZLAR

0000-0002-0926-3339

Artvin Çoruh Üniversitesi

Arş. Gör. İbrahim SAİNKAPLAN

0000-0002-2215-0611

Artvin Çoruh Üniversitesi

Yazarlar

Necdet SUBAŞI - Cengiz ALACA - Nebi GÜMÜŞ - Hatice ULUIŞIK - Mehmet KAZDAL

Mevlüt POYRAZ - Mustafa Fırat GÜL - Hafız Osman ŞAHİN - Hasan TELLİ

Halit ÖZDEMİR - Murat KASAP - Süleyman AKDEMİR - Muhammet Ali TUZLU

Şule ERASLAN - Mahfuz GEYLANİ - Hasan ARTAR - Ferdi KİREMİTÇİ

İsmail BAYER - Abdülkerim MALKOÇ - Halil ARSLAN - Yasin ERDEN

Cemal ARBAÇ - Ünal ŞAHİN - İsmail KURT - Tuğba GÖRGÜN

İsmail HACIAHMETOĞLU - Abdullah BAY - Orhan EKER

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	9
ÇOCUKLUĞUMUN DİNİ DÜNYASI: MÜFTÜ VE İMAMIN NÜFUZ ALANI Necdet SUBAŞI-----	11
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE MANEVİYAT TASAVVURUNUN FELSEFİ-METAFİZİK TEMELLERİ Cengiz ALACA-----	19
ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İSLÂM'IN YAYILMASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER Nebi GÜMÜŞ -----	35
HABİB B. MESLEME'NİN ARTVİN, TİFLİS VE ÇEVRESİNİN FETHİ VE İHTİDASINA KATKILARI Hatice ULUIŞIK -----	49
XVIII. YÜZYILA AİT OSMANLI ARŞİV BELGELERİ ÜZERİNDEN ARTVİN VE ÇEVRESİNİN İSLÂMLAŞMASINA DAİR BİR KATKI Mehmet KAZDAL-----	59
ERZURUM BEYLERBEYİ ÇERKEZ İSKENDER PAŞA'NIN ARTVİN VE HAVALİSİNİN İSLÂMLAŞMASINA KATKISI Mevlüt POYRAZ -----	73
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA LİDERLERİNDEN YUSUF RIZA BEY'İN ARTVİN'DEKİ FAALİYETLERİ Mustafa Fırat GÜL -----	87
İMERHEV VADİSİ'NDEN TÜRKİYE'YE DİN HİZMETİ Hafiz Osman ŞAHİN-----	111
MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE ŞAVŞAT ULEMASI Hasan TELLİ -----	131

MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE ŞAVŞAT ULEMASI

Hasan TELLİ*

Giriş

Şavşat, günümüzde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en doğusunda yer almaktadır. Etrafında dar ve derin vadilerin ve yer yer 3.000 metreyi aşan dağların olduğu bir sahada bulunmaktadır. Oldukça dağlık ve engebeli topografik bir yapıya sahiptir.¹ Tarihi bir geçmişe sahip olan bu bölgede M.Ö. 3 binlerde Hurrilerin yaşadıkları düşünülmektedir. Bölgede Urartular, İskitler, Medler, Persler, İskender, Selevkoslar ve Romalılar hâkim olmuştur.² Hz. Osman döneminde (644-656) İslam topraklarına katılan Artvin ve çevresi daha sonra Bizans ve İslâm orduları arasında birkaç defa yer değiştirmiştir. Bölgede Bizanslılar, Gürcüler, Selçuklular, Azerbaycan Atabegleri, Moğollar, İlhanlılar ve Akkoyunlular hâkimiyet sürmüştür. Osmanlı döneminde ilk temaslar Yavuz Sultan Selim tarafından gerçekleşmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Erzurum Beylerbeyi Dulkadir Mehmed Han 1536-1537 yıllarında Artvin ve çevresini Osmanlılara katmış ve bölge Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. Bir süre sonra elden çıkan bölgede Osmanlı-Safevî mücadelesi yaşanmıştır. 1578 yılında Osmanlı Devleti'yle Safevîler arasında yapılan Çıldır Savaşı'nda galip gelen Osmanlılar, Artvin ve çevresini kesin olarak topraklarına katmıştır. 1579 yılında Çıldır eyaleti teşkil edilmiştir. Merkezi Artvin olan Livane sancağı bu eyalete bağlanmıştır.³ Şavşat'ın içinde olduğu bölge “Batum ve havalisi” olarak da adlandırılmıştır.⁴

* Doç. Dr. Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tellihasan@mersin.edu.tr , orcid: 0000-0002-9142-7469

¹ Fatih Orhan, *Şavşat'ın Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 392; Solmaz Yavuz, *Şavşat Kazasının Monografik Etidü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, 1962), 1.

² Feridun Ababay, *Çıldır Tarihi* (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987), 17, 18, 29, 98; Ecem Kutlu, *Şavşat Nüfus Defteri (1835) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 4-5.

³ Metin Tuncel, “Artvin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/420-422; Feridun Emecen, “Çıldır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 1993), 8/300-301; Fazıl Şenol, *Türkiye Turizm Coğrafyası ve Dünya Kültürel Mirası* (Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, 2015), 173; Fatih Harun Yıldız, *Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eği-

1653 yılında Şavşat’ın Çıldır eyaletine bağlı olduğu görülmektedir.⁵ 1682-1740 yılları arasında Şavşat’ın, yurtluk-ocaklık suretiyle idare edilmek üzere Çıldır eyaletine bağlılığı devam etmiştir.⁶ Evliya Çelebi (ö. 1095/1684 [?]), *Kânûnnâme-i Selîm Hân’a* göre Çıldır eyaletinin on üç sancaktan oluştuğunu, aralarında Şavşat’ın da yer aldığı dört sancağın yurtluk ve ocaklık olduğunu ve bunlara da mülkiyet üzere tasarruf olunduğunu ifade etmiştir.⁷ 1828 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Ahıska bölgesi Rusların eline geçmiştir. Savaş sonunda yapılan Edirne Antlaşması’yla (1829) Şavşat’ın da içinde olduğu Çıldır eyaleti Osmanlı’da kalmıştır.⁸ Tanzimat’ın ilanından sonra yapılan düzenlemelerle Çıldır bir sancak haline getirilerek Erzurum eyaletine bağlanmıştır.⁹

Ahıska Valisi Selim Paşa’nın (1755-1815)¹⁰ oğullarından Abdi (Abdullah) Bey (1786-1859), Acara’dan gelip Şavşat’a yerleşmiş ve Satlel köyünde büyük bir konak yapmıştır. Abdi Bey’in oğlu Selim Bey de Şavşat kazası müdürü olmuştur.¹¹ Selim Bey maiyetindeki birliklerle 1855 yıllarında Ahıska’ya taarruz etmiş ve Rus birliklerini yenilgiye uğratmıştır. Ardından padişahın emriyle geri çekilmiştir.¹² Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşması (30 Mart 1856) ile Kars (dolayısıyla Şavşat) Osmanlı idaresinde kalmıştır.¹³

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan sonra yapılan Berlin Antlaşması gereğince Batum, Ardahan ve Kars sancaklarını ifade eden Elviye-i Selâse (üç san-

tim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 5; Iasha Bekadze, “Osmanlıda Kullanılan Vilâyet Tabiri Üzerine”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 36 (2017), 253.

⁴ Murat Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, (İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, 2018), 13.

⁵ Murat Kasap, *Osmanlı Arşivlerinde Macahel*, (İstanbul: Macahel Eğitim Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 2021), 23.

⁶ Orhan Kılıç, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihâtı (Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997), 65-66.

⁷ Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbni Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Ahmed Cevdet (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1314), 2/322.

⁸ Sedat Bahadır, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları* (Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017), 24-25.

⁹ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Salnâme- Defa-i ‘Âşire (İstanbul: Darü’t-Tıbaatü’l-Amire, 1272/1856), 97.

¹⁰ Bahadır, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*, 19.

¹¹ BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS)*, No: 1348-20; Ahmet Acar, *Ardahan-Erzurum-Artvin-Acaristan Tarihi*, (Ankara: Turizm ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 2002), 20; Ahmet Atalay, *93 Harbi’nden Kore Savaşı’na Artvinli Şehitler ve Yörede Bulunan Şehitlikler*, (Konya, Kömen Yayınları, 2019), 73.

¹² Acar, *Ardahan-Erzurum-Artvin- Acaristan Tarihi*, 20; Atalay, *93 Harbi’nden Kore Savaşı’na Artvinli Şehitler ve Yörede Bulunan Şehitlikler*, 73.

¹³ Kemal Beydilli, “Paris Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/169-172.

cak) savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır.¹⁴ Elviye-i Selase içinde kalan Şavşat da Rus işgali altında kalmıştır.¹⁵ İşgalden dolayı Şavşat'tan Osmanlı topraklarına göçler de yaşanmıştır.¹⁶ Birinci Dünya Savaşı sırasında Bolşevik ihtilali sebebiyle savaştan çekilen Ruslar, 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalayarak bölgeyi terk etmiştir.¹⁷ İşgal yıllarında Ermeni çeteleri Şavşat bölgesinde Müslüman halka karşı çok zulümler yapmıştır.¹⁸

Artvin ve çevresi 17 Aralık 1918-Nisan 1920 tarihleri arasında İngilizlerin işgali altında kalmıştır. İngilizler çekildikten sonra da Artvin ve Şavşat 25 Temmuz 1920'de Gürcülerin işgaline uğramıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi işgali aynı gün protesto etmiştir.¹⁹ Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir 23 Şubat 1921 tarihinde ordusuyla Ardahan ve Şavşat'a girerek bu şehirleri Türk hâkimiyeti altına almıştır.²⁰ Sovyetler Birliği, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla Misak-ı Millî'yi tanımış ve bu anlaşmayla Şavşat, Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye'ye, Nahcivan Azerbaycan'a, Batum ise Gürcistan'a bırakılmıştır.²¹ Böylece Anavatan'a dâhil edilen Artvin ve Şavşat dört buçuk ay kadar Ardahan sancağına bağlı kalmıştır. 7 Temmuz 1921 tarihinde Artvin il olmuş ve Şavşat da Artvin iline bağlanmıştır.²²

¹⁴ Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/516-517; Mahir Aydın, "Elviye-i selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/68; Esin Derinsu Dayı, "Millî Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22/64-65-66 (2006), 92; Samet Acaroğlu, *Çağlar Öncesinde Şavşat Tarihi* (Ankara: Ertem Basım, 2016), 54; Ahmet Atalay, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Artvin Vilayeti'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/10 (Millî Mücadele'den Milli Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı) (2020), 316.

¹⁵ Bahadır, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*, 44-45; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1976), XVI.

¹⁶ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT)*, No. 1743-3; 1789-4; BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, No. 1789-4; 2865-67; BOA, *HR.TH.* No. 262-18.

¹⁷ Yıldız, *Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler*, 6-7; Yavuz, *Şavşat Kazasının Monografik Etüdü*, 11.

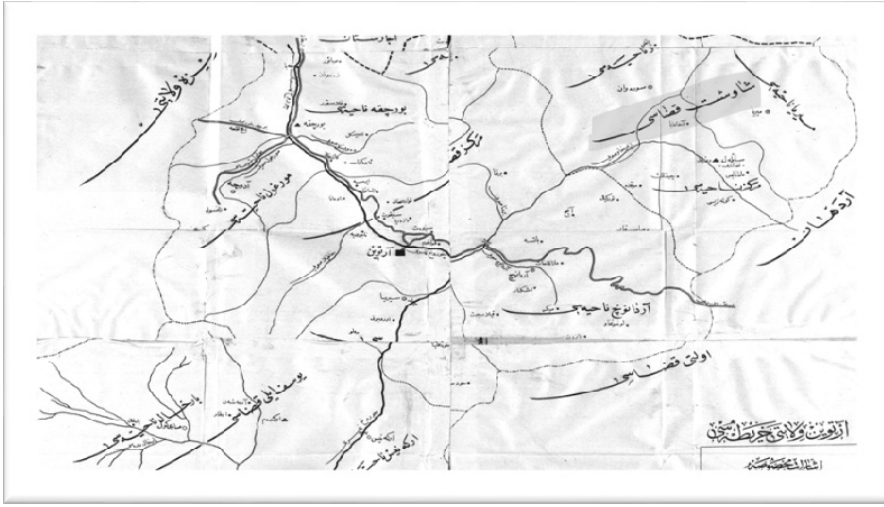
¹⁸ Zafer Şenol, *Kafkas Tarihinde Hamşioğulları II Şavşat Sancağı*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2021), 464.

¹⁹ Yıldız, *Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler*, 6-7; Yavuz, *Şavşat Kazasının Monografik Etüdü*, 11; Acaroğlu, *Çağlar Öncesinde Şavşat Tarihi*, 815.

²⁰ Melih Yardımcı, *Şavşat Kalesi Kazısı Sırlı ve Sırsız Seramik Buluntuların Değerlendirilmesi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 12; Acaroğlu, *Çağlar Öncesinde Şavşat Tarihi*, 657-658.

²¹ Durmuş Yalçın, vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014), 226; Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, 29.

²² Nurşen Gök, "Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 41(2008), 91; Nagehan Küçükaydız, "Artvin ve Çevresinin Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Artvin Tarihi Araş-*

Harita 1: Artvin vilayeti ve Şavşat kazası haritası²³

Osmanlı son döneminde Şavşat’ın Rus işgali altında kalması, bölgedeki ilmî faaliyetleri sekteye uğratsa da bu muhitteki âlimlerin gayretleriyle bu faaliyetler devam ettirilmeye çalışılmıştır. Rus işgali yıllarında Hamşioğlu Nuri Bey (1835-1907) Şavşat’ın Söğütlü Mahallesi’nde kendi arsasında bir medrese yaptırmıştır. Bu medreseye 1834-1907 yıllarında yaşayan ve “*Hediyetü’l-İhvân*” adlı divanın sahibi olan Kuçenli Mehmed Recâî Efendi²⁴ ile oğlu Müderris Yusuf Ziyaeddin Efendi’yi müderris olarak görevlendirmiştir.²⁵ Osmanlı son döneminde Şavşat âlimleri ve ilmî ortamlarıyla ilgili birçok isimden bahsetmek mümkündür. Bu meyanda Hacı Mevlüt Efendi, Hacı Şakir Efendi, Şavşat’ın Yukarı Koyunlu köyünden Saçlı Hüseyin Efendi,²⁶ Muhlis Kamilpaşazâde, “Ahıskalı Raşid Efendi” adıyla tanınan Raşid Efendi, Ahmed Cevdet Efendi (Aral), Şavşat Müftüsü Süleyman Efendi (Özbek), İmerhevli Ali Rıza Efendi (Keskin),²⁷ Şavşatlı Abdülkadir Efendi,²⁸ Şavşat’ın Çoraklı köyünden

tırmaları- 1, ed. Nuri Yavuz (İstanbul: Kriter Yayınları, 2019), 9; Zemzem Yücetürk, “Livane Kazası’nın İdarecileri İle İlgili Talep ve Davalar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 33 (2022), 117; Zemzem Yücetürk, “Livane ile İlgili Askerî Talep ve Davalar”, *Teology Research* 76 (2023), 73; Kasap, *Osmanlı Arşivlerinde Macahel*, 29.

²³ Muvahhid Zeki, *Artvin Vilayeti Hakkına Malumat-ı Umumiye* (Şirket-i Mertebiye Matbaası, 1927), 205.

²⁴ Musa Öksüz, *Artvin Âşıklık Geleneği* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 311; Bahadır, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*, 172; A. Mecit Tokdemir, *7 Mart Kahramanları* (Ankara: Fon Matbaası, 1972), 15.

²⁵ Tokdemir, *7 Mart Kahramanları*, 56, 74-75.

²⁶ Tokdemir, *7 Mart Kahramanları*, 58-82.

²⁷ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, (İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2010), 235, 279, 281, 285, 416.

İsmail Hakkî Hoca (1828-1907) ile Tibet köyünden Âşık Sefilî (Molla Habil), Şavşat'ın halk şairlerinden ve âlimlerinden olan Hoca Didarî Efendi²⁹ gibi isimleri zikredebiliriz. Osmanlı son döneminde Şavşat âlimleri, müderrisleri ve şairleri Rus-İngiliz-Gürcü işgali döneminde milli mücadeleye destek olmuş önder şahsiyetlerdir.³⁰

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra devlet memurlarının biyografik bilgileri ve özlük hakları konusunda birçok yenilikler yapılmıştır. Bu kapsamda nezaretlerde Sicill-i Ahvâl Müdürlükleri açılmış ve devlet memurlarının prosografik bilgileri kayıt altına alınmıştır. Devlet memurlarının adı, unvanı, doğum tarihi, aldığı eğitimleri, şahadetnameleri, icâzetnâmeleri, görevleri, görev yerleri, liyakatleri, rütbeleri, nişanları ve telif ettiği eserleri gibi birçok konuda bilgiler sicil kayıtlarına işlenmiştir.³¹ İlmiye sınıfına ait görevlilerin sicil bilgileri Bâb-ı Meşihat'ta toplanarak arşivlenmiştir. Günümüzde Meşihat Arşivi denilen bu arşiv İstanbul Müftülüğü bünyesinde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Osmanlı son dönemi ulemasının biyografik bilgileri ve sicil kayıtlarının yer aldığı bu arşiv oldukça önemli bir yere sahiptir.³²

Osmanlı son döneminde Şavşat âlimleri arasında sayılabilecek çok isimler olmasına rağmen bunların çoğunun bilgileri Meşihat Arşivi'nde bulunmamaktadır. Bunda Meşihat Arşivi'nde sadece resmi görevli olan âlimlere yer verilmesinin yanı sıra bu arşivlerin kayıtlarının tutulduğu dönemde Şavşat'ın uzun bir dönem (1878-1921) Osmanlı toprakları dışında Rus işgali altında kalmasının da rolü büyük olmuştur.

Bu çalışmada Meşihat Arşivi'nde kayıtları bulunan Şavşatlı âlimlerin tespit edilmesi ve bu âlimler hakkında kayıtlarda yer alan bilgilerin ortaya çıkarılarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda çalışma, Meşihat Arşivi'nde

²⁸ BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi (DH.SAİDD)*, No: 112-347; Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, 230.

²⁹ Bahadır, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*, 159,161, 162.

³⁰ Tokdemir, *7 Mart Kahramanları*, 15.

³¹ MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.1-25; Atilla Çetin, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi* 29 (2005), 89-94; Bilgin Aydın- İlhami Yurdakul, "Şeyhülislam- lık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defterleri", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 24 (2015), 105; Esra Yıldız, "Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl İdaresi Belgelerinin Ensâb İlmi Açısından Önemi", *Apjir* 5/2 (2021), 270-302; Hasan Telli, "Osmanlı Son Dönemi Diyadin Uleması (Meşihat Arşivine Göre)", *Aras Havzası Uleması Ve Tarihi Şahsiyetleri* ed. Mehmet Hakkı Alma vd. (İstanbul: Hiperyayın, 2021), 376-378.

³² Recep Kankal, "Meşihat Arşivine Göre Son Devir Palu Uleması", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 2/127; Rümeyza Şensoy, *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Hüdavendigâr Vilâyeti Kütahya Sancağı Uleması (1850-1923)*" (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13; Telli, "Osmanlı Son Dönemi Diyadin Uleması (Meşihat Arşivine Göre)", 376-378.

sicilleri kayıt altına alınan Ergani müftüsü Hüseyin Hilmi Efendi, Bafra Nâibi³³ Mehmed Emin Efendi, İstanbul Fatih dersiamlarından³⁴ Bilal Efendi, Süleymaniye Camii kürsi şeyhi³⁵ Hasan Hilmi Efendi ve Şavşat müftüsü Ahmet Fevzi Efendi kapsamında ele alınmıştır. Söz konusu arşivdeki bilgiler ışığında Şavşatlı bu âlimlerin kimler olduğu, nerelerde kimlerden nasıl bir eğitim aldıkları, icazetname aldılarsa bunların mahiyeti, nerelerde ve hangi görevlerde bulundukları, görev değişiklikleri, aldıkları maaşları ve toplumda nasıl bir rol üstlendikleri gibi konuların aydınlatılması hedeflenmiştir. Çalışmada âlimler, doğum tarihlerine göre kronolojik sıraya göre değerlendirilmiştir. Buna göre Meşihat Arşivi’nde bilgileri bulunan Şavşat uleması şunlardır.

1. Ergani Müftüsü Şavşatlı Hüseyin Hilmi Efendi

Hüseyin Hilmi Efendi 1832 yılında Şavşat’ta doğmuştur. Nadirzâde Süleyman Efendi’nin oğludur. Kur’ân, tecvit ve ilmiyal derslerini sıbyan mektebinde okumuş akabinde tahsil için İstanbul’a gitmiştir. Fatih Camii’nde medrese eğitimi görerek buradan icâzetnâmesini almıştır. Ergani Madeni sancağında Halebiye Medresesi’nde 800 kuruş maaşla müderris, muid ve şeyhül-kurra olarak görev yapmıştır. Bunun yanı sıra medresenin mescidinde imamlık görevini de ifa etmiştir. 1889 yılında fahri surette Ergani Madeni müftüsü olarak atanmıştır. Ocak 1890’dan itibaren iki ay ve Haziran 1892 tarihinde ise altı gün nâib vekili olarak görev yapmıştır. 1889’da iki ay, 1891’de ise altı gün kadı vekâletinde bulunmuştur. Mart 1891 tarihinde Çapakçukur’da (Bingöl’de) memur olarak çalıştıktan sonra 4 Temmuz 1891 tarihinde Palu kazasına aşar ihale memuru olarak atanmıştır. Kayıtlara göre 1904 yılında Halebiye Medresesi’nde müderrislik vazifesine devam etmiştir. Gürcüce ve Arapça bilmektedir.³⁶

³³ Nâib: Birinin yerine geçen vekil manasına gelir. İslâm devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi devlet ricâlinin vekili, temsilci veya yardımcısına nâib denmiştir. Osmanlı klasik dönemde nâibler, adli teşkilatta görev alan kadı yardımcılara denir. Tanzimat döneminde ise kadıların yerini nâibler almış ve hâkimler nâib sıfatıyla anılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Betül Kayar, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Nâib”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5/1 (2020), 189-234. Casım Avcı, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/311-312; Mehmet İpşirli, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/311-312.

³⁴ Dersiâm: Medreselerde öğrencilere, camilerde ise halka açık ders veren müderris için kullanılan unvandır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Dersiâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/185-186; Hasan Telli, “Vakıf Görevlileri ve Nitelikleri”, *Sosyal Kalkınma ve Vakıf*, ed. Aydın Kudat, (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 124.

³⁵ Kürsi şeyhi: Büyük ve cemaati kalabalık olan selâtin camilerinde halka vaaz eden ve dini nasihatte bulunan vaize denir. Kürsi şeyhi “Cuma vaizi” olarak da adlandırılır. İrfan Başkurt, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kürsi Şeyhliği”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 118.

³⁶ MŞH, USD, No. 1364-02; BOA, DH.SAİDd. No: 145-177.

2. Bafra Nâibi Şavşatlı Mehmed Emin Efendi

Mehmed Emin Efendi, müderris İdris Efendi'nin oğludur. 1848 yılında Şavşat'ın İmerhev nahiyesinin İbhirevil (Meydancık) köyünde doğmuştur. Molla Cami derslerine kadar ilk medrese eğitimini babasından almaya başlamıştır. Molla Cami'den Fenâri'ye kadarki olan dersleri başka hocalardan okumuştur. Daha sonra İstanbul'a gitmiş ve dönemin meşhur âlimlerinden ve Fatih Camii dersiâmlarından Ahıskalı Gürcü Ali Rıza Efendi'de medrese eğitimini tamamlamış ve ondan icâzet almıştır. Akabinde Tanzimat döneminde nâib denilen şer'î hâkimlerin yetiştirilmesi amacıyla 1855 yılında kurulan Mekteb-i Nüvvâb'a³⁷ kayıt yaptırmış ve buradan mezun olarak şahadetnamesini almıştır. Arapça ve Gürcüce bilen Mehmed Emin Efendi 42 yaşındayken 1889 yılında Selanik vilayetinin Nevrekop kazasına nâib (şer'î hâkim) olarak atanmıştır. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra hüsnü hal mazbatasını da alarak İstanbul'a dönmüştür. Beş on gün sonra başka bir yere tayin edilmek üzere Meşihat makamına başvuruda bulunmuştur. Bu arada Adliye Nezareti, bir evrak muamelesi sebebiyle Mehmed Emin Efendi hakkında bir tahkikat başlatmıştır. Tahkikat sonucunda muhakemeye gerek görülmeyle hakkında berat kararı verilmiştir. Trabzon vilayetinin Canik livasına bağlı Bafra kazasına nâib olarak tayin edilmiştir. Burada bidayet mahkemesi başkanlığı görevini de ifa etmiştir. Daha sonra İzmir-Tire, İçel-Ermenek, Makedonya-Ohri, Adana-Kars-ı Zülkadriye, Sivas-Aziziye, Edirne-Sofulu ve Diyarbakır-Ergani kazalarında nâib olarak görev yapmıştır. Ergani'deki görevi 1913 yılında bitmiştir.³⁸

Arşiv kayıtlarında Mehmed Emin Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmaniye tezkiresi yani nüfus kayıt bilgileri mevcuttur. 17 Şubat 1905 tarihli bu tezki-
renin suretinde onun uzun boylu, ela gözlü ve buğday simalı olduğu ifade edilmiştir.³⁹

Meşihat Arşivi'nde Mehmed Emin Efendi'nin İstanbul'da eğitim gördüğü Ahıskalı Gürcü Ali Efendi'den aldığı icâzetnâmenin bir sureti de vardır. 1303/1887-1888 yılına ait icâzetnâmenin 25 Aralık 1892 tarihinde bir sureti çıkartılmıştır. 25 sayfadan oluşan bu suret bir risale tarzında Arapça olarak yazılmıştır.⁴⁰ Mehmed Emin Efendi Ohri nâibliğinden ayrılıp Kars-ı Zülkadriye kazası nâibi iken güzel hizmetlerine binaen kendisine Bursa müderrisliği rüt-

³⁷ İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/240-241.

³⁸ MŞH, USD, No. 2026.01. s.1-51.

³⁹ MŞH, USD, No. 2026.01. s.11, 35.

⁴⁰ MŞH, USD, No. 2026.01. s.6-12.

besi tevcih edilmiştir. 23 Aralık 1908 tarihinde de Meşihat makamı tarafından üçüncü sınıfa terfi ettirilmiştir.⁴¹

3. Fatih Dersiâmlarından Şavşatlı Bilal Efendi

1265/1848-1849 yılında Ahıska’ya tabi Şavşat kazasında doğan Bilal Efendi, Şavşatlı Muradzâde demekle meşhur olan Mehmed Efendi’nin oğludur. Babası ziraat erbabındandır. Bilal Efendi, ilk eğitimini (ma’lûmât-ı ibtidâiyyeyi) doğduğu Şavşat kazasındaki mahalle mektebinde ve mukaddemât-ı ulûmu⁴² ise yine buradaki medreselerde tahsil etmiştir. Daha sonra İstanbul’a giderek Fatih Sultan Mehmed Han Camii’nin Karadeniz cihe-tinde bulunan Baş Kurşunlu Medresesi’ne girmiştir. Medresedeki mutat olan dersleri tahsil ettikten sonra Urfavî Mehmed Refet Efendi’den 1304/1886-1887 yılında icâzet almıştır. Ertesi yılda yapılan ruûs imtihanında başarılı olarak dersiâmlık mesleğini kazanmıştır. Şevval 1305/Haziran 1888 tarihinde sarf ilmini öğretmeye başlamıştır. 1320/1904-1905 yılında süregelen eğitim ve gerekli usul üzere (tedris-i mütedâvil ve muktezâ-yı usûl üzere) icâzet vermeye nail olmuştur.⁴³

Bilal Efendi 1888 yılında 95 kuruş maaşla ders vermeye başlamıştır. Daha sonra çeşitli tarihlerde vuku bulan zamlarla beraber maaşı 800 kuruşa çıkmıştır. Başarılı eğitim faaliyetlerinden dolayı kendisine bir adet “altın liyakat”, bir adet “dördüncü rütbeden Osmanî nişanı” ve bir adet de “üçüncü rütbeden Mecidî nişanı” verilmiştir. Ders vermeye başladıktan dört yıl sonra usul üzere kendisine İstanbul Ruûsu tevcih olunmuştur.⁴⁴ Bilal Efendi vazifesi boyunca herhangi bir şikâyeteye veya muhakemeye maruz kalmamıştır.⁴⁵ 17 Cemâziyelâhir 1330/4 Mayıs 1912 tarihli belgede, Bilal Efendi’nin “*Ahushalı Bilal Efendi*” olarak anıldığı ve 1 Nisan 1328/14 Nisan 1912 tarihinde vefat ettiği ifade edilmiştir. Söz konusu belgede Fatih muciz ve dersiâmlarından Bilal Efendi’nin görevi “*bâ-ibtidâ-i hâric İstanbul müderrisliği*” olarak kaydedilmiş ve maaşına yapılan zamlar yıllara göre tek tek şöyle izah edilmiştir.⁴⁶

⁴¹ MŞH, USD, No. 2026.01. s. 20, 39-40.

⁴² Osmanlı dönemi medrese eğitimi müfredatında Arapça, edebiyat, mantık, hikmet, vaaz, ıstikak, geometri, hesap, münazara gibi ilimler medrese eğitiminin birinci aşamasını oluşturmaktadır. Bu ilimlere ise âlet ilimleri yahut mukaddemât-ı ulûm denilmektedir. Bkz. Recai Doğan, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1997), XXXVII/411, 407-442; Hasan Sabri Çelikleş, *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. ve XX. Yüzyıllarda)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 315.

⁴³ MŞH, USD, No. 0219.01. s.1.

⁴⁴ MŞH, USD, No. 0219.01. s.1; BOA, *İrade Taltifat (İ.TAL)*, No. 287-62.

⁴⁵ MŞH, USD, No. 0219.01. s.1.

⁴⁶ MŞH, USD, No. 0219.01. s.4.

Sıra	Tarih	Zam- Kuruş	Maaş- Kuruş
1	1 Kânunusâni 1305	-	85 kuruş
2	1 Mart 1306	10 kuruş	95 kuruş
3	1 Mayıs 1309	38 kuruş	133 kuruş
4	1 Eylül 1310	38 kuruş	171 kuruş
5	1 Eylül 1310	- 4 kuruş 10 pare	166 kuruş 30 pare
6	16 Haziran 1313	38 kuruş	
7	1 Kânunusâni 1315	38 kuruş	
8	7 Ağustos 1316	140 kuruş 20 pare	
9	16 Haziran 1317	31 kuruş 10 pare	
10	1 Temmuz 1317	6 kuruş 30 pare	
11	16 Mayıs 1320	38 kuruş	
12	1 Şubat 1322	38 kuruş 30 pare	
13	1 Kânunuevvel 1324	47 kuruş	
14	1 Ağustos 1325	256	800 kuruş
15	1 Nisan 1328	Vukû'-ı vefatıyla	800 kuruş ⁴⁷

Tablo 1: Şavşatlı Bilal Efendi'nin görev tarihlerine göre aldığı maaşları

4. Süleymaniye Camii Kürsi Şeyhi Şavşatlı Hasan Hilmi Efendi

Hasan Hilmi Efendi, Rumi 1271/1855-1856 yılında Ahıska'ya tabi Şavşat nahiyesinde doğmuştur. Şavşat'ta ziraat ehlinde olan İbrahim Ağa'nın oğludur. Hasan Hilmi Efendi, Kur'ân-ı Kerim ve ilmiyal olmak üzere ilk eğitimi Şavşat Mektebi'nde tahsil etmiştir. Rumi 1286/1870-1871 yılında tahsil için Kars'a gitmiş ve burada Kuncuoğlu Medresesi'nde meşhur âlimlerden İsmail Efendi'den sarf, nahiv gibi Arapça ilimlerini ve mantık ilmini okumuştur. 1876 senesinde tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gitmiştir. Fatih'in Bahr-i sefir yanındaki Tetimme-i Sâliye Medresesi'ne kaydını yaptırmıştır. Burada Fatih dersiâmlarından Ahıskalı Ali Rıza Efendi'den medrese ilimlerini tahsil ve tekmil ederek 1303/1887-1888 yılında Fatih Camii'nde icâzetnâme almıştır. Gürcüce konuşabilmekte, Arapça ise hem konuşabilmekte hem de yazabilmektedir.⁴⁸

Hasan Hilmi Efendi, medrese eğitimi bitirdikten sonra 1888 yılında Bab-ı Fetva'da yapılan imtihanında başarılı olmuş ve çeşitli camilerde vaiz, kürsi şeyhi ve müderris olarak görev yapmıştır. İlk olarak 13 Aralık 1888 tarihinde 97 kuruş 20 pare maaşla Aksaray'da Valide Sultan Camii'ne kürsi şeyhi olarak tayin edilmiştir. Burada üç ay kadar görev yaptıktan sonra 13 Mart 1889 tarihinde 165 buçuk kuruş maaşla Dolmabahçe'de Valide Sultan Camii'ne nakle-

⁴⁷ MŞH, USD, No. 0219.01. s.4.

⁴⁸ MŞH, USD, No. 0880.02. s.1.

dilmiştir. Buradaki vazifesi fazla sürmemiş ve üç ay sonra 24 Haziran 1889 tarihinde aynı maaşla Üsküdar’da Mihrimah Sultan Camii’ne akabinde iki ay sonra da 13 Ağustos 1889 tarihinde 182 buçuk kuruş maaşla Rumeli Hisarı Camii’ne tayin edilmiştir. Hasan Hilmi Efendi kürsi şeyhliği vazifesine bir yıl sonra 13 Ağustos 1890 tarihinden itibaren aynı maaşla Edirnekapi Valide Sultan Camii’nde, 13 Mart 1892 tarihinden sonra Yenibahçe’de Valide Sultan Camii’nde ve 18 Ocak 1894’den sonra da 212 buçuk kuruş maaşla Beşiktaş’ta Süleymaniye Camii’nde devam ettirmiştir. 13 Eylül 1894’te maaşı 207 kuruşa düşmüştür. 13 Şubat 1896 yılında Çırağan Sarayı Camii’nde ve 28 Şubat 1897 tarihinde Rami Çiftliği Camii’nde 227 kuruş maaşla kürsi şeyhi olarak görev yapmaya başlamıştır. Üç yıl sonra maaşı 417 kuruşa çıkmıştır. 14 Ağustos 1900 tarihinde Beşiktaş ve Harbiye Camii’ne görevlendirilmiştir. 19 Şubat 1901 tarihinde ise Arnavutköy Tevfikiye Camii’ne atanmıştır. 1902-1907 yılları arasında Üsküdar Şemsi Paşa Camii, Hidayet Camii, Nusretiye Camii, Selimiye Camii, Hasköy Mihrişah Camii ve Beylerbeyi Camii’nde görev yapmıştır. 14 Ağustos 1909 tarihinde Beylerbeyi Camii’nde kürsi şeyhi olarak görev yaparken maaşı 600 kuruşa yükseltilmiştir. 3 Ocak 1910 tarihinde 700 kuruş maaşla Üsküdar Valide Sultan Camii’nde kürsi şeyhi olarak atanmıştır. Burada vaizlik görevini de ifa etmiştir. 14 Aralık 1910’da Şehzade Camii’ne, 24 Kasım 1911 tarihinde İstanbul Yeni Camii’ne ve 14 Aralık 1912 tarihinde Laleli Camii’ne tevcih edilmiştir. Laleli Camii’nde kürsi şeyhi iken maaşı evkaf bütçesinden verilmeye başlanmıştır. En son 15 Kasım 1920 tarihinde 700 kuruş maaşla Süleymaniye Camii’ne kürsi şeyhi olarak görevlendirilmiştir.⁴⁹

Hasan Hilmi Efendi kürsi şeyhliği vazifesinin yanı sıra Fatih Camii’nde gönüllü olarak müderrislik/dersiâmlık vazifesi de yapmıştır. 1304/1888-1880 yılında geleneksel usul üzere Arap harfleriyle Fatih Camii’nde maaşsız bir şekilde müderris olarak ders vermeye başlamıştır. Buradaki müderrislik görevini on beş yıl kesintisiz bir şekilde devam ettirmiştir. 1319/1893-1894 senesinde Fatih Camii’ndeki ders halkasına devam eden öğrencilere icâzetnâme vermiştir. Bu hizmetinden dolayı kendisine bir kupa altın liyakat madalyası verilmiştir. Hasan Hilmi Efendi göreve başladıktan sonra 1326/1910-1911 yılına kadar resmi vazifesine hiç ara vermemiş ve hakkında herhangi bir şikâyet olmamıştır.⁵⁰

8 Ekim 1922 tarihli tezkiresinden ve Mahmud Efendi Mahallesi’nin ihtiyar heyeti tarafından verilen 21 Ağustos 1922 tarihli ilmühaberden anlaşıldığına göre Hasan Hilmi Efendi son olarak Süleymaniye Camii’nin kürsi şeyhliği

⁴⁹ MŞH, USD, No. 0880.02. s.1.

⁵⁰ MŞH, USD, No. 0880.02. s.1.

vazifesini ifa ederken 18 Ağustos 1922 tarihinde vefat etmiştir.⁵¹ Ailesine 185 kuruş eytam maaşı bağlanmıştır.⁵²

5. Şavşat Müftüsü ve Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi (Erdem)

Ahmed Fevzi Efendi aslen Şavşat'ın Çayağzı köyündendir. 1885 yılında doğmuştur. Babasının adı Süleyman Ağadır. Şavşat'ın Balıklı köyünde iki yıl kadar medrese eğitimi almış, daha sonra tahsiline İstanbul'da devam etmiştir.⁵³ Osmanlı arşivlerindeki sicill-i ahvâl dosyalarında tercüme-i hal varakası bulunmamaktadır. Buna mukabil kendisinin Meşihat makamına yazdığı 22 Ekim 1918 tarihli dilekçesinde; aslen Şavşatlı olduğunu, ilim tahsili elde etmek amacıyla memleketinden İstanbul'a geldiğini, on sene Fatih Camii'nde derslere devam ettiğini ve nihayetinde icâzet aldığını ifade etmiştir. Dilekçe-deki bilgilere göre Ahmed Fevzi Efendi icâzet aldıktan sonra Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin âli kısmının ikinci sınıfına kayıt yaptırmış ve burada üç sene eğitim görmüştür. Ardından 1917 yılında yapılan genel imtihanda başarılı olmuştur. Böylelikle ruûs mülâzemetine nail olarak Süleymaniye Medresesi'ne terfi etmiştir. Burada da fıkıh şubesi ikinci sınıfında bulunduğu sırada müftülük mesleğine kaydını yaptırarak münhal bulunan Şavşat Müftülüğü'ne talip olmuştur.⁵⁴

Batum Merkez Müftüsü Hüseyin Efendi, Ahmed Fevzi Efendi'nin bu talebini aynı gün içinde değerlendirmeye almış ve münhal bulunan Şavşat Müftülüğü kadrosuna atanması için Meşihat makamına bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Süleymaniye Medresesi talebelerinden Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat Müftülüğü'ne tayin edilmesinin münasip olduğunu ifade ederek onun atanması konusuna destek olmuştur. Batum Müftülüğü'nden havale olunan yazı Meşihat makamına ulaşmış ve Maliye Nezareti'nin de onayıyla Ahmed Fevzi Efendi'nin bin kuruş maaşla Şavşat Müftüsü olarak tayin edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca yol harcırahı olarak dört bin kuruş ödenmesi, elbise ve ayakkabı verilmesi öngörülmüştür.⁵⁵

Ahmed Fevzi Efendi'nin Süleymaniye Medresesi ikinci sınıf öğrencisiyken buradaki eğitimini tamamlamadan Şavşat Müftülüğü'ne başvuru yapması dikkat çekmektedir. Bu başvurunun temelinde 1918 yılında son dönemdeki ve bölgedeki gelişmeler yatmaktadır. Zira 1918 yılında Şavşat'ta 40 yıldır süren

⁵¹ MŞH, USD, No. 0880.02. s.1-4.

⁵² MŞH, USD, No. 0880.02. s.4-5.

⁵³ Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, 180; Şenol, *Kafkas Tarihinde Hamşioğulları* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2018), 285.

⁵⁴ MŞH, USD, No. 4495. s.3.

⁵⁵ MŞH, USD, No. 4495. s.1-2.

Rus işgali sonra ermiştir. İngilizler henüz Şavşat’ı işgal etmemiştir. İşte bu ara dönemde Osmanlı’nın Şavşat’a hâkimiyet sağlama gayretleri vardır. Bu amaçla Osmanlılar tarafından Şavşat’a yerel idarecilerin bir an evvel atanma çalışmaları yapılmaktadır. Yukarıdaki belge bu durumu göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir. İşte Ahmed Fevzi Efendi bu durumu göz önünde bulundurarak hemen münhal bulunan Şavşat Müftülüğü’ne tayin edilmek için Meşihat makamına başvuruda bulunmuştur. Ahmed Fevzi Efendi’nin bu gayreti uzun dönem işgal altında kalan Şavşat’ın dinî ve ilmî açıdan inşası ve devletin bu bölgedeki hâkimiyetine destek vermesi açısından oldukça önem arz eder. Meşihat makamınca Ahmed Fevzi Efendi 26 Ekim 1918 tarihinde Şavşat Müftüsü olarak tayin edilmiştir.⁵⁶ Ataması yapıldıktan bir buçuk ay sonra 17 Aralık 1918 tarihinde Şavşat İngilizler tarafından işgal edilmiştir.⁵⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi kayıtlarına göre 1885 yılında doğan Ahmed Fevzi Efendi Şavşat Müftüsü olarak görev yapmıştır. Şavşat bölgesinde Kuvâ-yı Milliye Teşkilâtının kurucusu olmuştur. 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilanı ile birlikte birinci dönem Batum milletvekilliği yapmıştır. Soyadı kanunuyla birlikte “Erdem” soyadını almıştır. Evli ve bir çocuk babası olan Ahmet Fevzi Erdem 22 Ekim 1974 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁸ Ahmed Fevzi Efendi Şavşat müftüsü iken Erzurum’da Mustafa Kemal Atatürk ile temasa geçmiş, onun talimatıyla milli mücadele için çalışmalara başlamış ve arkadaşlarıyla beraber bölgede Kuva-yı Milliye Teşkilâtı’nı kurmuştur. 3 Haziran 1920 tarihinde ilk dönem Batum milletvekili olarak T.B.M.M.’ye girmiştir. Burada Şerîyye ve Evkaf Komisyonu’nda görev almıştır. Bir süre de Konya çevresinde Milli Mücadele’nin amaçları konusunda halkı aydınlatmak için görevlendirilmiştir. Batum, İngilizler tarafından tahliye edilip Gürcülerce işgal edilince Batum milletvekilleri Akif Bey ve Nurettin Bey’le beraber Doğu Cephesi’nde çalışmak üzere 8 Eylül 1920 tarihinde Genel Kurul kararıyla meclisten süresiz izinsiz sayılmışlardır. Milletvekilliği bittiğinde Şavşat’a dönmüştür. 1932-1936 yılları arasında Şavşat Belediye Başkanlığı görevini yapmıştır.⁵⁹

⁵⁶ MŞH, USD, No. 4495. s.1-3.

⁵⁷ Yıldız, *Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler*, 6.

⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri Arama Formu”, Ahmet Fevzi Erdem, (Erişim tarihi: 8 Mart 2023), https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekilllerimiz_eski.sonuc?adi=&soyadi=&il=&meclis=1-1&kelime=

⁵⁹ *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I Dönem 1919-1923*, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1995), 3/144-145; Serpil Sürmeli, “Batum Milletvekili Ahmed Fevzi (Erdem) ve Şavşat Olayı”, *Atatürk Dergisi* 5/3 (2007), 57; Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, 181; Şavşat Belediyesi, “Eski Başkanlarımız”, (Erişim 9 Mart 2023), <https://www.savsat.bel.tr/tr/p/62023d5d0f406c0acc238996/eski-baskanlarimiz>

1941 yılında yardıma muhtaç durumda olan Ahmed Fevzi Efendi'ye üç ayda bir 285 lira ödeme yapılmaya başlanmıştır.⁶⁰

Fotoğraf 1: Ahmed Fevzi Efendi (Ahmet Fevzi Erdem)⁶¹

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0 / Cumhuriyet Halk Partisi, No: 523-2098-1.

⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri Arama Formu”, Ahmet Fevzi Erdem, (Erişim tarihi: 8 Mart 2023); Şavşat Belediyesi, “Eski Başkanlarımız”, (Erişim 9 Mart 2023); Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, 180.

Sonuç

Kanânî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı topraklarına katılan Şavşat, 93 Harbi sonrasında Rus işgali ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra da İngiliz ve Gürcü işgali altında kalmıştır. 43 yıl süren esaretten sonra 1921 yılında Anavatan’a kavuşmuştur. Bu esaret yıllarında Osmanlı topraklarına Şavşat’tan çok göçler yaşanmıştır. Göç edenler arasında Şavşatlı âlimler de bulunmaktadır. Osmanlı son dönemi âlimlerinin biyografik ve sicil bilgilerinin bulunduğu Meşihat Arşivi’nde Şavşat ulemasıyla ilgili kayıtlara da ulaşılmıştır. Hüseyin Hilmi Efendi, Mehmed Emin Efendi, Bilal Efendi, Hasan Hilmi Efendi ve Ahmet Fevzi Efendi bu arşivde yer alan âlimlerdendir. Çocukluk dönemlerinde temel dini ve ilk eğitimlerini Şavşat’ta alan bu âlimlerin yüksek eğitimlerini İstanbul’da aldığı tespit edilmiştir. Daha erken dönemde yaşayan Hüseyin Hilmi Efendi hariç tutulursa diğer âlimlerin İstanbul’da eğitim görmelerinin temel nedenleri arasında Şavşat’ın Rus işgali altında kalması gösterilebilir. Eğitimlerini tamamlayan bu âlimlerden sadece birisi (Şavşat müftüsü Ahmet Fevzi Efendi) memleketi Şavşat’ta görev yapma imkânı bulmuştur. Diğerleri ise Osmanlı Devleti’ne bağlı başka vilayetlerde görev yapmak durumunda kalmıştır. Çalışmaya konu olan âlimler, milletvekilliği, müftülük, müderrislik, dersiâmlık, kürsi şeyhliği, kadı vekilliği ve nâiblik (hâkimlik) gibi üst düzey görevlerde bulunarak toplumda etkin rol oynamışlardır. Görev yerini en fazla değiştiren kişi Mehmed Emin Efendi olmuştur. O Selanik-Nevrekop, Samsun-Bafra, İzmir-Tire, İçel-Ermenek, Makedonya-Ohri, Adana-Kars-ı Zülkadriye, Sivas-Aziziye, Edirne-Sofulu ve Diyarbakır-Ergani kazalarında nâib olarak çalışmıştır. Şavşat müftüsü Ahmet Fevzi Efendi’nin Şavşat bölgesinde Kuvâ-yı Milliye Teşkilâtının kurucusu olduğu, milli mücadelede etkin bir rol oynadığı ve akabinde 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilanı ile birlikte birinci dönem Batum milletvekilliği yaptığı tespit edilmiştir. Bu âlimler Osmanlı Devleti’nin son ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde din-i mübin-i İslam’a, vatana, millete ve topluma faydalı işler yapmak için gayret göstermişler ve bu uğurda ülkenin pek çok yerinde hizmet etmişlerdir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*.

- MŞH, USD, No. 4495. s. 1-3.
- MŞH, USD, No. 0219.01. s.1-4.
- MŞH, USD, No. 0298.02. s.1-25.
- MŞH, USD, No. 0880.02. s.1-5.
- MŞH, USD, No. 1364-02.

- MŞH, USD, No. 2026.01. s.1-51.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0 / *Cumhuriyet Halk Partisi*, No: 523-2098-1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)*, No. 1743-3; 1789-4.
- BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi (DH.SAİDd)*, No: 112-347; 145-177.
- BOA, *HR.TH.* No. 262-18.
- BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS)*, No: 1348-20.
- BOA, *İrade Taltifat (İ.TAL)*, No. 287-62.
- BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, No. 1789-4; 2865-67.

2.Diğer kaynaklar

Ababay, Feridun. *Çıldır Tarihi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987.

Acar, Ahmet. *Ardahan-Erzurum-Artvin- Acaristan Tarihi* Ankara: Turizm ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 2002.

Acaroğlu, Samet. *Çağlar Öncesinde Şavşat Tarihi*. Ankara: Ertem Basım, 2016.

Atalay, Ahmet. *93 Harbi'nden Kore Savaşı'na Artvinli Şehitler ve Yörede Bulunan Şehitlikler* Konya, Kömen Yayınları, 2019.

Atalay, Ahmet. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Artvin Vilayeti'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu". *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/10 (Millî Mücadele'den Millî Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı) (2020), 311-329.

Avcı, Casim. "Nâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Aydın, Mahir. "Elivye-i selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/68. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Aydın, Bilgin - Yurdakul, İlhami. "Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defterleri". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 24 (2015), 100-107.

Bahadır, Sedat. *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017.

Başkurt, İrfan. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kürsi Şeyhliği". *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 117-145..

Bekadze, Iasha. "Osmanlıda Kullanılan Vilâyet Tabiri Üzerine". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 36 (2017), 240-268.

Beydilli, Kemal. "Paris Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/169-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Çelikaş, Hasan Sabri. *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. ve XX. Yüzyıllarda)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

- Çetin, Atilla. “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma”. *Vakıflar Dergisi* 29 (2005), 87-104.
- Dayı, Esin Derinsu. “Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22/64-65-66 (2006), 9-118.
- Doğan, Recai. “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1997), XXXVII/407-442.
- Evliya Çelebi, Mehmed Zillî İbni Derviş. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.2. nşr. Ahmed Cevdet. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1314.
- Feridun Emecen, “Çıldır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/300-301. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gencer, Ali İhsan. “Berlin Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/516-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gök, Nurşen. “Artvin Livası’nın Anavatan’a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler”. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 41 (2008), 89-104.
- İpşirli, Mehmet. “Dersiâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İpşirli, Mehmet. “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2006
- Kankal, Recep. “Meşihat Arşivine Göre Son Devir Palu Uleması”. *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 2/125-137. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Kasap, Murat. *Osmanlı Arşivlerinde Macahel*. İstanbul: Macahel Eğitim Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 2021.
- Kasap, Murat. *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*. İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, 2018.
- Kasap, Murat. *Osmanlı Gürcüleri*. İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2010.
- Kayar, Betül. “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5/1 (2020), 189-234.
- Kılıç, Orhan. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihati. Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451-1590)*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Kutlu, Ecem. *Şavşat Nüfus Defteri (1835) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- Küçükıyıldız, Nagehan. “Artvin ve Çevresinin Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Artvin Tarihi Araştırmaları- 1*, 1-16. ed. Nuri Yavuz. İstanbul: Kriter Yayınları, 2019.
- Orhan, Fatih. *Şavşat’ın Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Öksüz, Musa. *Artvin Âşıklık Geleneği*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Salnâme- Def'a-i 'Âşire. İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire 1272/1856.
- Sürmeli, Serpil. "Batım Milletvekili Ahmed Fevzi (Erdem) ve Şavşat Olayı", *Atatürk Dergisi* 5/3 (2007), 53-77.
- Şavşat Belediyesi, "Eski Başkanlarımız", (Erişim 9 Mart 2023), <https://www.savsat.bel.tr/tr/p/62023d5d0f406c0acc238996/eski-baskanlarimiz>
- Şenol, Fazıl. *Türkiye Turizm Coğrafyası ve Dünya Kültürel Mirası*. Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, 2015.
- Şenol, Zafer. *Kafkas Tarihinde Hamşioğulları*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2018.
- Şenol, Zafer. *Kafkas Tarihinde Hamşioğulları II Şavşat Sancağı* İstanbul: Cinius Yayınları, 2021.
- Şensoy, Rümeyza. *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Hüdavendigâr Vilâyeti Kütahya Sancağı Uleması (1850-1923)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Telli, Hasan. "Osmanlı Son Dönemi Diyardın Uleması (Meşihat Arşivine Göre)". *Aras Havzası Uleması ve Tarihi Şahsiyetleri*. 376-378. ed. Mehmet Hakkı Alma vd. İstanbul: Hiperyayın, 2021.
- Telli, Hasan. "Vakıf Görevlileri ve Nitelikleri", *Sosyal Kalkınma ve Vakıf*. ed. Aydın Kudat. 109-132. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Tokdemir, A. Mecit. *7 Mart Kahramanları*. Ankara: Fon Matbaası, 1972.
- Tuncel, Metin. "Artvin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/420-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I Dönem 1919-1923*, C.III. Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1995.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri Arama Formu", Ahmet Fevzi Erdem, (Erişim tarihi: 8 Mart 2023) https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_eski.sonuc?adi=&soyadi=&il=&meclis=1-1&kelime=
- Yalçın, Durmuş. vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.
- Yardımcı, Melih. *Şavşat Kalesi Kazısı Sırlı ve Sırsız Seramik Buluntuların Değerlendirilmesi*. Van: Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Yavuz, Solmaz. *Şavşat Kazasının Monografik Etüdü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, 1962.
- Yıldız, Esra. "Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl İdaresi Belgelerinin Ensâb İlmi Açısından Önemi". *Apjir* 5/2 (2021), 270-302.
- Yıldız, Fatih Harun. *Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yurdakul, İlhami. "Mekteb-i Nüvvâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/240-241. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Yüctürk, Zemzem. "Livane ile İlgili Askerî Talep ve Davalar". *Theology Research* 76 (2023), 72-80.

Yüçetürk, Zemzem. “Livane Kazası’nın İdarecileri İle İlgili Talep ve Davalar”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 33 (2022), 115-156.

Zeki, Muvahhid. *Artvin Vilayeti Hakkına Malumat-ı Umumiye*. Şirket-i Mertebiye Matbaası, 1927.